

УДК 351.863

В. І. Криленко, канд. екон. наук, доц.,
Національний університет кораблебудування
імені Макарова, м. Миколаїв

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються питання теоретичних і практичних основ забезпечення економічної безпеки держави, методології виявлення економічних загроз, обґрунтування напрямів державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах.

Ключові слова: економічна безпека, економічна система, національні інтереси, державна політика.

Постановка проблеми. Основою будь-якого суспільства є сукупність економічних відносин у всьому їх різноманітті, тому визначальною в системі безпеки є економічна безпека, її рівень, характер, тенденції розвитку. Від рівня економічної безпеки багато в чому залежить і національна безпека. У той же час сама економічна безпека значною мірою залежить від соціальної і політичної стабільності в суспільстві, рівня правової та інформаційної забезпеченості. Економічна безпека є складовою системи національної безпеки, а її забезпечення є одним із першочергових національних пріоритетів, гарантією незалежності країни.

Забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів – це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства. Економічна безпека традиційно розглядається як якісна найважливіша характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються економічної безпеки, досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О. Власюк [2], Г. Пастернак-Таранушенко [5], В. Сенчагов [6] та ін. Проте питання теоретичних і практичних основ забезпечення економічної безпеки держави, методології виявлення економічних загроз, обґрунтування напрямів державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах досліджено лише частково, що й обумовило актуальність і об'єктивну необхідність подальшого розгляду ролі держави в забезпеченні її економічної безпеки.

Метою статті є дослідження ролі держави в забезпеченні її економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на новизну поняття “економічна безпека”, питання її забезпечення, запобігання загрозам мають тривалу історію соціально-економічного дослідження і вивчаються на стику різноманітних дисциплін: філософії, соціології, економіки.

При всій важливості різноманітних аспектів національної безпеки основоположним базисом визнається економіка – сукупність виробничо-споживчих відносин, що визначають єдиний комплекс формування, розподілу, обміну й споживання продукції, товарів, послуг як форма існування і розвитку конкретного організму господарської системи, індивідуума-особи, їх спільності [1, с. 33–53; 8, с. 3–13].

Для економічної безпеки важливе значення мають її показники та їх порогові значення, тобто кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в економіці. За даними таблиці 1 в 2010 р. в зоні критичного стану знаходяться дві складові економічної безпеки з десяти: науково-технологічна і макроекономічна. У результаті падіння у 2010 р. порівняно із рівнем 2009 р. показника науково-технологічної безпеки на 7,1 в. п. до 46 % вона вперше з 1996 р. опинилася в зоні критичного стану [3]. У зоні критичного стану, незважаючи на позитивну зміну порівняно із 2009 р., залишається і макроекономічна складова економічної безпеки, значення якої за підсумком 2010 р. наблизилося до верхньої межі зони критичного стану.

Демографічна безпека також знаходиться майже на межі критичного стану, значення якої зменшилося на 0,2 в. п. та становило в 2010 р. 51 % оптимального значення.

Незважаючи на позитивну динаміку виробничої безпеки, її рівень та рівень енергетичної безпеки є низькими, відповідно, 54,6 та 53,3 % оптимального значення. Рівні інтегральних показників решти складових економічної безпеки також знаходяться в зоні небезпечного стану. При цьому найближче до зони задовільного стану наблизився рівень соціальної безпеки.

За підсумками 2010 р. рівень соціальної безпеки знизився порівняно з 2009 р. на 0,3 в. п., до 74,8 % оптимального рівня. Найбільш вагомим індикатором негативного впливу на соціальну безпеку продовжували залишатися невідповідність середньої зарплати прожитковому мінімуму працездатних осіб, підвищення якого на одну особу відбулося протягом 2010 р. в розрахунку на місяць (на 32,1 % у середньозваженому вимірі) та, відповідно, державних соціальних гарантій: пенсій, допомоги (у 2010 році перевищення становило 2,4 раза) [3].

Таблиця 1 – Динаміка інтегрального показника рівня складових економічної безпеки України

Складові економічної безпеки	Рік																
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2007 В. п.	2010 до 2009, В. п.
Інтегральний показник економічної безпеки	49,2	51,7	49,7	50,0	51,6	53,8	54,4	55,8	58,8	63,7	64,2	65,3	64,9	61,2	59,6	-5,7	-1,6
<i>Зона критичного стану безпеки – до 50 % (за результатами 2010 р.)</i>																	
Науково-технологічна	62,5	72,0	67,1	66,4	64,1	58,9	56,2	56,0	55,8	52,4	52,9	55,2	53,6	51,3	46,0	-9,2	-7,1
Макроекономічна	30,6	33,3	32,4	32,5	37,7	42,5	45,6	45,5	49,0	49,3	55,4	52,3	46,7	49,3	49,8	-2,5	0,5
<i>Зона небезпечного стану безпеки – від 50 до 80 % (за результатами 2010 р.)</i>																	
Демографічна	42,1	41,2	40,7	38,4	37,7	38,0	38,8	41,3	41,7	42,4	45,3	45,9	48,8	51,2	51,0	5,1	-0,2
Енергетична	59,9	58,6	59,3	57,6	58,0	56,3	53,5	53,8	54,3	61,3	62,9	64,6	69,2	56,7	54,5	-10,1	-2,2
Виробнича	41,0	44,4	44,8	43,2	50,4	54,9	54,1	54,9	64,3	74,5	66,8	69,0	69,9	49,2	54,6	-14,4	5,4
Фінансова	42,0	47,5	42,9	48,5	50,8	56,2	59,3	63,2	61,7	66,6	65,8	68,7	61,5	62,3	63,5	-5,2	1,2
Інвестиційна	37,1	36,6	40,5	39,1	43,8	47,6	50,2	64,9	67,4	87,0	81,8	81,1	78,5	63,6	65,4	-15,7	1,8
Зовнішньоекономічна	65,9	65,4	66,1	65,9	68,7	68,9	72,8	65,6	65,7	74,3	77,6	75,4	71,2	72,7	66,6	-8,8	-6,1
Продовольча	51,2	55,5	44,1	49,3	47,2	56,3	54,4	52,4	65,2	66,3	68,2	68,5	76,1	78,8	72,9	4,4	-5,9
Соціальна	53,1	54,6	52,9	52,7	52,7	54,9	58,3	59,9	64,1	66,7	68,2	75,0	75,6	75,1	74,8	-0,2	-0,3

Джерело: складено та розраховано за даними [3].

Для забезпечення оптимального значення інтегрального показника рівня економічної безпеки держави необхідно визначити найбільш значущі внутрішні загрози як для безпеки регіону, так і для безпеки держави. Внутрішні загрози для безпеки регіону можна відобразити за складовими: у соціальній чи економічній сфері. Так, у соціальній сфері такими загрозами є: загострення соціальних проблем внаслідок збільшення невідповідності в економічному становищі населення і невідповідності соціального середовища до нових соціально-економічних відносин, зростання соціальних проблем і злочинності; наявність елементів напруженості в міжрегіональних відносинах, можливість дестабілізації ситуації в окремих регіонах; недостатні обсяги фінансування науки та освіти, системи підготовки кадрів, механізмів захисту здоров'я населення.

Серед найбільш значущих внутрішніх загроз для безпеки регіону в економічній сфері виділимо такі як: скорочення промислового потенціалу в інвестиційно-містких галузях; погіршення технологічного та інноваційного потенціалу; нестабільність фінансово-кредитної системи, скорочення платоспроможного потенціалу населення; зростання економічної злочинності, хабарництва, корупції, ухилень від сплати податків.

Відмітимо, що складні трансформаційні процеси 1990-х років та безсистемність і непослідовність їх реалізації негативним чином вплинули на економічну безпеку: відбулося зниження більшості індикаторів безпеки; збільшився розрив між фактичними і пороговими значеннями показників економічної безпеки; складові безпеки не узгоджувалися між собою, а політика їх дотримання проводилася автономно одна від одної. Неприятливим чинником є руйнування економічного потенціалу, який держава отримала зі здобуттям незалежності.

На сьогодні основними реальними і потенційними загрозами, які негативно впливають на процес гарантування економічної безпеки, є: недосконалість проведення державної економічної політики, яка полягає у непослідовності проведення змін і відсутності системи чітких орієнтирів стосовно подальшого розвитку економіки; високий рівень залежності вітчизняної економіки від закордонного надходження енергоносіїв; нерівномірність економічного розвитку регіонів України; витіснення іноземними виробниками вітчизняних товарів з внутрішнього ринку; недосконалість функціонування фінансової та бюджетної систем, відсутність чітких пріоритетів їх розвитку; нераціональна структура експортно-імпортних операцій, що призводить до відтоку фінансового капіталу за кордон; неефективність проведення державної та регіональної політики розвитку соціальної сфери [7, с. 215].

Вирішення завдань забезпечення економічної безпеки держави, як правило, здійснюється на трьох рівнях: стратегічному, тактичному,

оперативному. Стратегічний рівень забезпечення економічної безпеки передбачає ліквідацію суперечностей або щонайменше їх локалізацію й ослаблення. На стратегічному рівні повинні прийматися і реалізовуватися глобальні (з погляду національної економіки) системоутворюючі рішення. Тактичний рівень передбачає вирішення завдань, пов'язаних з ліквідацією самих загроз або запобіганням їх дії на економічну сферу. На тактичному рівні повинні розроблятися комплекси превентивних заходів. На оперативному рівні економічна безпека забезпечується шляхом ліквідації наслідків загроз. Результати вирішення задач на даному рівні є переважно комплексами оперативних заходів [4, с. 53–56].

Слід зазначити, що для однієї і тієї ж конкретної системи характеристика її стану як економічно безпечного залежить від її бажаного (цільового) майбутнього. Тому порядок проведення заходів щодо забезпечення економічної безпеки – ідентифікація загрози, розробка заходів щодо її подолання, здійснення намічених заходів – допускає ще при ідентифікації загрози попереднє визначення об'єкта можливих загроз, тобто того бажаного стану виробничої системи, який відповідає розвитку соціально-економічної системи в цілому.

Зауважимо, що забезпечення економічної безпеки досягається завдяки розробці та реалізації певної моделі економічної політики, яка відповідає умовам конкретного історичного етапу розвитку суспільства. Таким чином, політика забезпечення економічної безпеки поєднує в собі об'єкт та інститути державного регулювання.

Держава є основним суб'єктом економічної безпеки. Однак нині існують певні суперечності між окремими громадянами і державою, що проявляється у своєрідному конфлікті їхніх інтересів та породжує соціальну напругу. Насамперед це пов'язано з тим, що держава може не тільки виступати гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама не бути для них джерелом загроз (знецінення грошових заощаджень, затримки з виплати заробітної плати тощо). Якщо держава створює для громадян загрозу, що перевищує ту небезпеку, від якої вона їх захищає, то вона не зможе бути й виразником національних економічних інтересів [4]. Держава як гарант захисту національних економічних інтересів повинна досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності, визначати механізми реалізації. Власне, економічна безпека значним чином досягається за рахунок створення інститутами влади ефективних механізмів захисту та реалізації національних економічних інтересів, пов'язаних із розвитком соціально орієнтованої національної економіки, забезпеченням соціально-політичної стабільності тощо.

Висновки. Одним із найважливіших завдань державної політики на сьогодні є створення надійної системи забезпечення економічної

безпеки як складової цілісної системи гарантування національної безпеки України. Формується така система з урахуванням цілей і принципів забезпечення економічної безпеки шляхом створення нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері економічної безпеки, визначення основних напрямків діяльності органів державної влади в цій сфері, формування відповідних органів забезпечення економічної безпеки та вироблення механізмів контролю і нагляду за їх діяльністю.

Аналіз ролі держави в забезпеченні економічної безпеки показав, що попри сформовані інститути влади, на які чинним законодавством покладені функції щодо забезпечення окремих видів економічної безпеки, єдиної системи державних органів створити поки що не вдалося. Таким чином, економічна безпека держави забезпечується насамперед на основі ефективного функціонування самої економіки, її самодостатності та забезпеченості ресурсним потенціалом на достатньому рівні.

Список літератури

1. Айвазян С. А. К методологии измерения синтетических категорий качества жизни населения / С. А. Айвазян // Экономика и математические методы. – 2003. – № 2. – С. 33–53.
2. Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2011. – 474 с.
3. Загальний стан економічної безпеки України (за результатами 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.
4. Єдинак В. Ю. Питання методології дослідження сутності економічної безпеки країни / В. Єдинак // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2009 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 53–56.
5. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
6. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / В. К. Сенчагов / ИЭ РАН. Москва : Финстатинформ, 2002. – С. 45.
7. Сундук А. М. Система індикаторів оцінки економічної безпеки України та її регіонів / А. М. Сундук // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – К. : РВПС України НАН України. – 2003. – Ч. I. – С. 213–221.
8. Федоренко Н. П. О целях и стратегии социально-экономического развития России / Н. П. Федоренко // Экономика и математические методы. – 2003. – № 2. – С. 3–13.

Отримано 08.08.2013

Summary

The paper studies the problems of theoretical and practical foundations of ensuring the country's economic security, the methodology of detection of economic threats, the substantiation of the state policy in the area of economic security in contemporary conditions.